

**UZBEKISTON REPUBLIKASI XALQ TA'LIM
VAZIRLIGI**

Nukus Davlat pedagogika instituti

**Bakalavriyatning yunalishi uchun
“Inson faoliyati xavfsizligi”
fanidan
ma`ruza matni.**

Nukus –2009

1.Mavzu: Mexnat muxofazasi fanning maksadi va vazifalari.

REJA:

1. Mexnat muxofazasi fani vazifalari.
2. Uzbekiston Respublikasining ta'limi tugrasi-dagi konunning mexnat muxofazasi xakida.
3. Mexnat muxofazasi kursini tashkil kilishning ilmiy- metodik printsiplari.

Mexnat jarayonida insonning xavfsizligini sogligi va ish kobilyatini saklashni ta'minlay-digan konunchilik aktlari va ularga mos sotsial- iktisodiy, texnikaviy, gigienik va tashkiliy tadbir sistemasi mexnat muxofazasi deb ataladi. Oliy ukuv yurtlarda urganiladigan mexnat muxofazasi fani bir kancha kompleks tadbirlarni uz ichiga oladi.

Bular texnika xavfsizligi asoslari ishlab chikarish sanitariya mexnat gigenasi va yongini oldini olish masalalardir.

Pedagogika oliy ukuv yurtiga tadbik etilgan kursni ukitishdan maksad kuydagilar:

1. Talabalarning ukuv jarayonida texnologik va pedagogik amaliyot va yozgi mexnat semestr davrida shaxsiy xavsizlikni ta'minlash:

2. Bulajak mexnat ta'lim ukituvchilarining maktabdagi mustakil ishlari uchun mexnat muxo-fazasi buyicha zarur bulgan bilimlar asosini kuzda tutadi.

Mexnat muxofazasi fanning ilmiy metodi kuydagilarni analiz kiladi.

Maktab va oliy maktablarning ishlab chika-rish jarayonlari, ukish jarayonida jaroxatlanish kasb kasalliklari uchrash sabablarini analiz kilish. Ukitish usullarini va vositalarini xavf-sizligi va zararligi nazaridan urganish, ukuv jarayonidan uchrash mumkin bulgan xavfli va xatarli xodisalarni oldini olishni ilmiy bashorat kilishdan iborat.

Shunday kilib, mexnatni muxofaza kilish kursi ilmiy texnikaviy-sotsial fandir. Kaysiki teoriya va amaliyot, xavfsizlik texnikaviy va mexnat zararsizligi ishlab chikarish travmasi oldini olish va boshkalarni urganadigan kurslar.

Uzbekiston Respublikasining ta'lim tugri-sidagi Konuning moddasida: "Oliy ta'lim uzi tanlagan faoliyat soxasida chukur umumilmiy va maxsus bilimni zarur kasbkor kunikmasi bilan uygunlashtiradigan yukori malakali mutaxasislar, shuningdek, ilmiy va ilmiy-pedagogik xodimlar tayyorlash maksadini kuzlaydi", deyilgan.

Mustakil Uzbekiston Respublikasida bozor iktisodiyotiga oliy ukuv yurtlarida ta'lim jara-yonini kayta kurish, rivojlantirish, takomil-lashtirishni, yaxshilashni talab kiladi.

Xozirgi kunda talabalarni etuk mutaxasis bulib etishlari uchun ularga ukuv jarayonida turli fanlarni ukitish bilan bir katorda. "Tabiatni muxofaza kilish". "Ekologik bilim asoslari" kabi kiska kurslarni xam ukitilmokda. Ammo bu kurslarni urganishga ajaratilgan vakt etarli bulmaganligi, miliy tilda yozilgan kullannmalar yukligi uchun etishib chikayotgan yosh mutaxasislar ekologik ta'limni talab darajasida olmayotirlar. Shu sababli yoshlarga ekologik ta'lim-tarbiya

beradigan ukituvchilar tayyorlash, jumladan, fizika, texnika-texnologiya soxalari buyicha bulgan e`tiborni kuchaytirish zarur.

Fan- texnika tarakkiyoti tabiat va unda sodir buladigan tabiiy jarayonlarga keng kulamda ta`sir kursatmokda. Bu esa tabiatning ifloslanishiga va ekologik muvozanatning buzilishiga sababchi bulayotir: atrof-muxitga xar yili 30 mlrd, tonna gaz, suyuk, kattik xolatdagi sanoat va maishiy chikindilar tashlab, atmosfera, gidrosfera va litosferani ifloslantirmokda. Bu xol esa inson faoliyatiga salbiy ta`sir etmokda.

V.I.Vernadskiy nazariyasiga kura, tabiat bir butun bulib, undagi barcha tarkibiy kismlar bir-birlari bilan bevosita boglikdir. Insonning tabiatga ta`siri kuyidagi omillarga asoslangan:

- er sirtning tarkibiy kismi bulgan kurik, buz erlarni uzlashtirish, urmonlarni kesish, adir va dungliklarni tekislash, tuprokka mikroelementlar kushish, meliortsiya, irrigatsiya, suniy suv omborlari yaratish:

- biosfera tarkibining uzgarishi uni tashkil etuvchi moddalar mikdori uzgarishi va energiyaning aynalishi xisobiga sodir buladi:

- er osti foydali kazilmalarini kazish va ishlash, suniiy bushliklarning xosil bulishi, atmosfera va suv xavzalariga turli chikindilarni kushilishi tabiatda suv aylanishini uzgartiradi:

- er sharining ayrim kit`alarida yoki sayyorada energiyaning, xususan, issiklik balansining uzgarishiga olib keladi:

- jonli organizmga ekologik omillarning zararli ta`siri okibatida ayrim xayvon, paranda, xashorat, mikroob turlarining kirilib ketishi, ularning urniga zararli turlarning paydo bulishi, yangi yashash va kupayish joylariga kuchish xodisasi sodir buladi:

- ekologik tizim-turli xildagi organizm maj muining mavduligi, ularning birgalikda yashash bir-birlari bilan uzaro alokadorligini, yashash muxiti bilan uziga xos konuni munosabatda bulishini bildiradi.

Texnika fanlarining xar biri uzining anik maksadi va urganadigan ob`ektiga ega bulib, ularning konuniyatlari ukish va ishlab chikarish jarayonlarida kundalik xayotda katta axamiyatga egadir.

Texnika fanlari insoniyatga tabiatga ta`sir etishning yangi yunalishlarini ochib beradi. Eski mexnat vositalari urniga yangi texnologiyani joriy kilish mexnat unumdorligini oshiradi, xamda ayrim ekologik muammolarni tugri xal etadi.

TAYaNCh IBORALAR.

Texnika, ishlab chikarish, sanitariyasi, texno-logiyasi, ekologiya, fan atmosfera, gidrosfera, litosfera, gaz, suyuk, kattik, sanoat, gigiena, sotsial-iktisodiy, ilmiy texnikaviy, mexanizm.

NAZORAT SAVOLLARI.

1. Pedagogik oliy ukuv yurtida tadbik etilgan kursni ukitishdan maksad nima?
2. V.I.Vernadskiy nazariyasi kanday nazariya?
3. Ekologiya tizimi nima?

4. Texnik fanlarni insoniyatga va tabiatga ta'siri.
5. Talabalarning ukuv jarayoni va texnologik ama-liyot, davrida xavsizligi nimalardan iborat?
6. Mexnat muxofazasi fani kanday fan?
7. Inson faoliyatini ximoya qilish kaysi tashkilot-larning vazifasi?
8. Fan-texnika tarakkiyoti ekologiga shuningdek insonga kanday ta'sir utkaziladi?
9. Inson faoliyatini ximoya qilish.
10. Mexnat konunchiligining kaysi bandlarida ma'muriyat tomonidan soglom muxit yaratish kursatilgan?

ADABIYOTLAR.

1. Uzbekiston Respublikasi konstitutsiyasi T.1982y.
2. Uzbekiston ovozi gazetasining 1993 y. 2yanvar.
3. Oxrana truda. M.B.Suila. M.1984g.
4. Kalugin N.I. Plotnikov Yu.V. Oxrana truda v obsheobrazovatel'noy shkola. M. 1980y.

2.Mavzu: MEXNAT MUXOFAZASI XAKIDAGI KONUNCHILIK.

REJA:

1. Mexnat muxofazasi xakidagi konunchilik.
2. Ukituvchining mexnat qilish xukuki.
3. Maktab kasaba ubshma tashkiloti xakida.
4. Ayol va usmirlarni mexnatini muxokama qilish.
5. Mexnat muxofazasi konun va koidalari xakida.

Mexnat xakidagi konunchilik ishchi va xizmat-chilar bilan ma'muriyat urtasidagi munosabatlarni boshkaradi. Ishlab chikarishni usishiga uni effektivligini oshirishga va mexnat intizomini mustaxkamlashga yordam beradi. Mexnat konunchiligi ishchi va xizmatchilarining xukuk va burchlarni ma'muriyatning soglom va xavfsiz mexnat sharoitlarini yaratish. Texnika xavfsizligi yonginga karshi kurash va mexnat muxofazasining boshka konunlari buyicha instruktaj utkazish bu konunlarni bajarishni tekshirish va boshkarishdan iborat vazifalarni aniklaydi.

Bizning respublikamizdagi konstitutsiyaga asosan xamma mexnat qilish xukukiga ega.

UKITUVCHINING MEXNAT QILISH XUKUKI.

Maktabda ukituvchi bulish mumkin. Kaysiki pedagogika instituti mutaxassisligini bitirgan va ukituvchilik faoliyati aks ettirilgan xar bir ukuvchi bilan ishlay oladigan.

Ukituvchining xaftalik yuklamasi yukori sinf-lar uchun 16 soat, boshlangich sinflar uchun 14 soat tashkil etish kerak. Yuborilgan maktablarda bir yillik stajirovkada buldi.

MAKTAB PROFSOYUZ TASHKILOTI TUGRISIDA.

Norma urta maktab ustaviga asosan I-IV sinflarda 24 soat V- VIII sinflarda 30 soat. IX-X sinflar uchun 32 soat. Maxalliy maktablarda 2 soat kushish mumkin. Talabalarning xaftalik yuklamasi 36 soatdan oshmasligi kerak.

MEXNAT MUXOFAZASINING KONUNLARI VA NORMALARI.

Mexnat muxofazasi xakida konunlarining aso-siy koidalari talablari innstruktsiyalar shakli-ning konkretlashadi.

Bu koidalar Respublika tarmoklararo va tar-mok xarakteriga ega buladi.

AYOL USMIRLARNING MEXNATINI MUXOFAZA KILISH.

Maktab yoshidagi ukuvchilarga topshirishi mum-kin bulgan ishlarning ruyxati muorif vazirligi tomonidan konunchilik ostida belgilangan.

Ayollar mexnatini muxofaza kilishga respub-likamizda ilmiy-takliflarga, mexnat gigienasi va boshka talablarga asoslangan. Ayollar mexnati bir tomondan ularning organizmiga ogir bulmagan ishlar bilan ta`minlash kerak.

Kuchga kirgan konunlarga asosan ayollarning ogir mexnat kilish sogligiga zarar bulgan sanoat ximikatlari bilan ishlash, metallarni kuyish yoki eritish, truba va xakozolar kat`iy ma`n etiladi.

Ayollarning yuk kutarishi 15 kg dan oshmasligi kerak. Ayollarni odatda kechkuringi ishga taklif etishga yul kuilmaydi. 1 yoshdan 8 yoshgacha bolasi bulgan ayollarni ularning roziligisiz ishdan keyin bajariladigan ishga jalb etish yoki komandirovkaga borish mumkin emas.

Ma`muriyatning xoxishi buyicha xomilador ayollar, emizikli va bir yoshgacha bolasi bulgan onalarni bushatishga yul kuyilmaydi.KZOT da yoshlar mexnatining muxofazasiga aloxida e`tibor beriladi. Ogir yuklarni toshishda 16 dan 18 yoshgacha bulgan erkaklarga (yigitlar) 16,4 kg, ayollarga 10,2 kggacha yuk tashishga kuyilgan 18 yoshga tulmagan yoshlar xar yili meditsina kurigidan utib turadilar.

6 kunlik ish kuni 16-18 yoshgacha 6 s.

6 kunlik ish kuni 15-16 yoshgacha 4 s

5 kunlik ish kuni 16-18 yoshgacha 7 s.

5 kunlik ish kuni 15-16 yoshgacha 5 s.

pul tulik ish kuniga tulanadi.

Maktablarda soglikka zararli bulgan ishlar-ga jalb etish ta`kiklanadi.

Agar ishchi yoki xizmatchi vaktinchalik ish kobiliyatini yukotsa ularga uzluksiz ish stajini xisobga olib kuyidagi maksadda xak tulanib boriladi. 3 yilgacha uzluksiz -50 % ish xakki, 3 yildan 5 yilgacha-60% ishxakki, 3 yildan-8 yilgacha - 80%, 8 yildan va kup ish stjiga- 100% xak tulanadi.

Mexnat konunchiligi kodekslarida yoshlar mexnatining muxofazasiga aloxida e`tibor berilib kelmokda 16 yoshga tulmagan yoshlarni ishga kabul kilish mumkin emas.

18 yoshdan kichik bulgan shaxslarni er osti ishlarida zararli va xavfli bulgan ishlarda foydalanish man etiladi. 16-18-19 yoshgacha bulgan erkaklarning yuk kutarishi 16.4 kg dan oshmasligi kerak, ayollar uchun esa 10.2 kg.

MEXNAT MUXOFAZASI NORMA VA KOIDALARI.

Mexnat muxofazasi konun koidalar respub-lik standartlarida anik va ravshan kilib yozib kuyilgan. Bu konun koidalar bir nechta gruppalariga bulinadi:

1. Xavfsizlik texnika koidasi va normalari.
2. Ishlab chikarish normalari.
3. Shaxsiy ximoya, yani ishlab chikarishda inson-larning asabiy va travmalaridan ximoya kilish.
4. Ma`muriyatning mexnat muxofazasini tashkil kilish va jaroxatlarning xisobga olish ularning okibatini tekshirish.

Mexnat muxofazasi buyicha kasaba uyush-malarida komissiya tashkil etiladi, unga kasaba soyuz a`zolari, ishchi-xizmatchilar kiradi. Bu kamisiyaga kasaba soyuz komiteti a`zosi raxbarlik kiladi.

Komissiyaning vazifasi- komissiya mexnat konunchiligiga, xavfsizlik texnikasi va ishlab chikarish sanitariyasiga doir koida va normalarga rioya kilishni tekshiradi. Mexnat muxofazasiga bagishlangan konkurslar tayyorlash xamda ularni utkazishda ishtirok etadilar. Bu komissiya xoxlagan paytda ish urinlari va sharoitlarini tekshirishi mumkin.

Mexnat muxofazasi buyicha jamoatchi inspek-torlar xujalikning xar kaysi bulinmasida saylab kuyiladi. U mexnat konunchiligiga rioya kilini-shini, instruktorning uz vaktida va tula utkazi-lishini kontrol kilib turishga, stanoklar, asbob-uskunalar, ximoyalovchi kurilmalar va boshka kamchiliklarni aniklashda ma`muriyat bilan birga ish olib boradi.

TAYaNCh IBORALAR.

Texnika, ishlab chikarish, sanitariya, texno-logiya, ekologiya, fan, atmosfera, gidrosfera, litosfera, gaz, suyuq, kattik sanoat, gigiena, sotsial-iktisodiy, ilmiy texnikaviy, mexanizm, konunchilik, mexnat koidasi, effektiv, pedagogik, kasb, ishchi, ukituvchi, kasaba uyushma, inspektorlar, jamoatchi.

NAZORAT SAVOLLARI.

1. Mexnatni muxofazasi buyicha mexnat konunchiligi kodekslari?
2. Kimlar ukituvchi bula olishlari mumkin?
3. Maktab yoshidagi ukuvchilarga topshirilishi mumkin bulgan ishlar?
4. KZOT da yoshlar mexnati tugrisida.
5. Ishlab chikarish normalari xakida?
6. Mexnat konunchiligini kimlar urtasidagi muno-sabatlarni boshkaradi.
7. Konstitutsiyamizga asosan kimlar mexnat kilish xukukiga ega?
8. Ukituvchining yukori sinflar uchun 1 stavka soati kancha?
9. Boshlangich sinflar uchunchi?
10. Yoshiga tulmagan yoshlarni ishga kabul kilish mum-kinmi?

ADABIYOTLAR.

1. Uzbekiston Respublikasi konstitutsiyasi T.1982y.
2. Uzbekiston ovozi gazetasining 1993 y. 2-yanvar.
3. Oxrana truda. M.B.Suila . M.1984g.
4. Kalugin N.I. Plotnikov Yu.V. Oxrana truda v obsheobrazovatel`noy shkola. M. 1980y.
5. Dolin P.A. Spravochnik po texnike bezopasnosti. 5-E izd. M. 1980g.
6. Roytman M.7. Komissarov E.T. Pchelintsov V.A. Pojarnaya informatika v stroitel`stva. M.1978g.

3-MAVZU: MEXNATNI MUXOFAZA KILISH BUYICHA KONUNLARNI BAJARILISHI- NI KUZATIB BORUVCHI ORGANLAR.

REJA:

1. Mexnatni muxofaza kiluvchi Davlat nazoratlari.
2. Baxtsiz xodisalarni tekshirish va nazorat kilish.
3. Mexnat xavfsizligi buyicha instruktsiyadan utkazish.

DAVLAT NAZORAT.

- 1.Kasaba soyuzlari.
- 2.Gosgortexnadzor.
- 3.Gosenergonadzor.
- 4.Gossannadzor.
- 5.DAN.
- 6.Prokrotura.
- 7.Xalk boshkaruvi.
- 8.Tarmok nazorati.

- 1) Direktor zavuch, zam direktor, ukituvchi laborant.
- 2) Jamoatchilik nazorati-profkom ixtiyoridagi M.M kilish komissiya jamoatchi inspektorlari.

Gosgortexnadzor-sanoatda ishlarni xavfsiz olib borish koidalariga amal kilinishini davlat nazorati bulib, u uzining kuydagi bulinmalariga ega: a) Kotlanadzor va kutarish kurilmalari, tog-texnik gaz inspektsiyalari va boshka inspektsiyalari: kurilishda yuk kutarish mashinalari bilan va xokazolar bajarilishini nazorat kiladi.

Baxtsiz xodisalarni tekshirish va xisobga olib borish.

- 1)Ishchilarda yuz bergan xodissasi.
- 2) ish bilan boglik bulgan baxtsiz xodisa.

Agar ish paytida jaroxatlansa, N-1 akt tuziladi ishdan tashkarida bulsa, B-1 akt 4 nusxada tuziladi.

Endi oliy ukuv yurtlarda ma`muriyatiga ta`lukli bulgan burchi bilan tanishib chikkan tashkilot raxbari yukoridan kelgan buyruk va kursatmalarni bajarilishini tashkil kiladi.

U administratsiya nomidan xar yili profsoyuz tashkiloti bilan kelishilgan xolda mexnat muxofazasi tadbirlari tuziladi. Institut sovetida maktabda (pedsovet) yaxshi mexnat sharoiti va dars utkazilishni. Ukuv ishlari buyicha Prorektor (direktor urinbosarlari) talaba ukuv va mexnat uchun yaxshi sharoit yaratilganligini tekshirib boradi.

Ilmiy-ishlar buyicha prorektor-ilmiy ish-larni bajarishda mexnat-muxofazasini xamma tala-balari buyicha javobgar shaxs xisoblanadi.

MEXNAT XAVFSIZLIGI BUYICHA INSTRUKTASH UTKAZISH.

12.0.004-79 Gost buyicha xar bir tashkilotga, idoraga ishga kiruvchi ishchi va xizmatchilar bilan texnik xavfsizligi buyicha suxbat utkaziladi.

Ular xarakteriga karab bir necha turga buli-nadi.

1.Boshlanish instrutsiya (vvodnom instruk-taje) -bunda: ishga, ukishga, institut va maktabga ukishga kirganlarga xavfsizlik texnikasi tug-risida umumiy tushuncha beriladi, ya`ni ishlab chikarish travmasi, kasb kasalligi va ularni sabablari.

2.Birinchi instruktash (terevepniy inj)- ukuvchi va talabalar bilan ish faoliyatida ukituvchi, ustalar.

Rejadan tashkari instruksiya (Vneplanoviy instruksiya) - agar ish sharoiti xakteri uzgarsa, biror bir baxtsiz xodisa ruy bersa nima uchun utka-zilganligini sababi kursatiladi.

4.Tekushiy inspektor (davriy)-kaysiki maxsus ishlar bajarishda, naryad - dopusk tuldiriladi.

Maktab, institutlarda T/B laboratoriya va amaliyot ishlari bajarilishidan oldin. Shuning uchun xar kaysi kafedrani jurnali bulishi kerak.

TAYANCH IBORALAR.

Texnika ishlab chikarish, sanitariyasi, tex-nologiyasi, eklogiya, fan, atmosfera, gidrosfera, litosfera, gaz, suyuk, kattik, sanoat gigiena, sotsial-iktisodiy, ilmiy texnikaviy, mexanizm, konun-chilik, mexnat koidasi, effektiv, pedagogik, kasb, ishchi, ukituvchi, kasaba uyushma, inspektorlar, jamoatchi.

NAZORAT SAVOLLARI.

1. Sanoatdagi ishlarni xavfsiz olib borishni kimlar nazorat kiladi?
2. Baxtsiz xodisalarni xisobga olish va ularni nazorat kilish kanday amalga oishirladi?
3. Urta maktablarda mexnat muxofazasini tashkil kilish kimlar tomonidan amalga oshiraladi?
4. Agar baxtsiz xodisalar ish joyida sodir bulsa, unda kanday akt tuldiriladi?
5. Mexnat xavfsizligi buyicha utkaziladigan instruktajlar.
6. Boshlanish instruktaj kanchon utkaziladi?
7. Davriy (tekshirish) instruktaj kanday instruk-taj?
8. Urta-maktablarda mexnat-muxofazasini kanday tashkil kilindi?
9. Davlat nazoratiga nimalar kiradi?

10.Oliy ukuv yurti urta maktablar ukuv laborato-riyalarida mexnat xavfsizligi.

ADABIYOTLAR.

1. Uzbekiston Respublikasi konstitutsiyasi T.1982y.
2. Uzbekiston ovozi gazetasining 1993 y. 2-yanvar.
3. Oxrana truda. M.B.Suila . M.1984g.
4. Kalugin N.I. Plotnikov Yu.V. Oxrana truda v obsheobrazovatel`noy shkola. M. 1980y.
5. Dolin P.A. Spravochnik po texnike bezopasnosti. 5-E izd. M. 1980 god.
6. Roytman M.Ya Komissarov E.T. Pchelintsov V.A. Pojarnaya informatika v stroitel`stva. M.1978g.

4.Mavzu: Mexnat xavfsizligi va ishlab chikarish sanitariyasining asoslari.

REJA:

1. Mexnat muxofazasini yaxshilashdagi asosiy kompleks tadbirlari.
2. Standartizatsiya vazifasi.
3. Jarroxlantirish faktorlari.
4. Ish-joyidagi sanitariya va gigenaning talablari.

Mexnat muxofazasini yaxshilashdagi asosiy kompleks tadbirlardan xavfsizlik texnikasi va ishlab-chikarish texnologiyasini jarayonlari yaxshi-lashdan biri standartizatsiyadir.

Mexnat xavfsizligi standartizatsiya siste-masi uzining kompleks uzaro boglanish stan-dartlari mavjuddir: ularni bulish mumkin.

Davlat standarti o'treslively, Respublika standartizatsiya va tashkilot standartizatsiyasi.

Standartizatsiya vazifasi - umumiy talab va normalar xavfli va zaxarli ishlab chikarish faktorlari, mashinalarini (obrazavaniya) xavfsiz-ligiga ishchilarning ximoya kilish.

Standartlar agar kandy konun buyicha norma va koidalariga rioya kilgan xolda bulsa, xech kandy xatolikka yul kuyilmaydi.

IShLAB-CHIKARISHDAGI JAROXATLARNI TURLARI VA SABABLARI.

Ishlab-chikarishdagi jaroxatlar uzining xarakteri buyicha bir necha klassifikatsiyalarga bulish mumkin:

- 1) Mexanikaviy - ish ushbu, kesib olish, uzilish, sinish va boshkalar.
- 2) Termik -issikka oldirish, kuyish, sovukka oldirish.
- 3) Ximikaviy kuyish.(ostorotravl`):
- 4) Elektrik-kuyish, terini yirtilishi va boshkalar.
- 5) Nurlanish-teri kasallanishi jaroxati, kon aylanish sistemasini buzilishi.
- 6) Murakkab-bir vakti uzida, bir necha xolatlar.

Jaroxatlanish okibatida bulishi mumkin vaktincha yoki butun ishlash kobiliyatini yukotish mumkin.

(Ostriie otpravlenie) - utkir korin ogrishi sovukka oldirish ish vaktida ruy bersa, bunday travmalar turli xilligi bilan kursatiladi.

Fizik faktorlar - ximiyaviy, biologik va psixik.

- 1) Fizik faktor- xakikatdagi mashina va mexanizmlar ish joyini ortikcha tinchligi va zararli gazlarining mavjudligi, xavo temperaturasini past balandligi. Shovkinni yukoriligi, infra va ultra tovush, tebranish, elktromagnit nurlanish, eritil ganlikning ortik bulishi, zanjirda elektr kuvvatini ortishi elektr va magnit maydonini ortishi va xokazo.
- 2) X.F- nafas olish teri orkali organizmning kassalanishi ovkat pishirish yoki ovkatlanish va xokazo.
- 3) B.F - bunga mikro va makroorganizmlarga, bakteriya va viruslar ta`siri.
- 4) Psixik F- fizik va nervo-psixik zurikishga bulinadi.

a) Fizik zurikish: statik, dinamik va gikodinamik.

b) Nervo- psixik zurikish - akliy zurikish ishning monotonligi (kuptovushlik), analizator:

Ishlab chikarish sharoitida, koida buyicha xar xil zararli va xatarli ta`sir kiladi.

Jaroxatlanish faktor bilan baxtsiz xodisa sababli ajrata olishni bilish kerak.

Jaroxatlanish faktori: - Jaroxatlanishga olib keladi.

Baxtsiz xodisa sababli esa - standartni buzilishi, mexnat konun-koidlarini buzilishi. Baxtsiz - xodisa ruy berishini mumkin xar sabablarga kura: texnik, sanitoriya- gigena, tashkiliy. Psixik va fizilogik xamda shaxsiy ximoya tusiklarining yuligi tufayli (spets odejdi, ochki.)

1. Texnik sabablar- mashina va usknalarning buzikligi texnologik protseslarining talabga javob bermasligi, ximoya tusiklarning yukligi zemyani yukligi va X-Z-R.
2. Tashkiliy- mamuriyat aybi bilan, texnik nazoratini bulmasligi yoki bushligi, ishlash rejimini va dam olishni buzilishi ishchi kuchini uz-urniga kuya bilmasligi okibatida.
3. Santariya- gigena sabablari-ish joyini talabga javob bermasligi, yoriglik etmasligi shovkin ventilyatsiya, otopleniya, mashina-uskunalarini tugri urnatmaslik.
4. Psixologik va fiziologik-xotiraning pasayishi, akliy charchash, miya sistemasining funtsional uzgarishi, xorikish, alkagolga berilish va xokazo.

Oliy ukuv va urta maktab laboratoriya, kabi-netlarida, ukuv ustaxonalaridagi baxtsiz xodi-salarni ikki turga bulishi mumkin: 1.Ukuvchi yoki studentning aybsiz ruy bergan baxtsiz xodisa.

2.Ukuvchi yoki studentning aybi bilan:

- 1) Texnika xavfsizligi koidalarining pedagogik shaxislarining konikarsiz utkazgan ukuvchi-larning e`tiborsizligi, laborantlarning tala-balar va ukuvchilar ukishiga lokayt karashi texnika xavfsizligi koidalarini bajarilishiga yaxshi e`tibor bermaslik.

- 2) Ukuvchi-talabalar ma'muriyat va ukuvchilar tomonidan, meditsina kurigida utkazmay texnikasi buyicha intstruktsiya kilmasdan darsga kuyish.
 - 3) Ma'muriyat va ukituvchilar tomonidan ukiyotganlarga nisbatan ish rejimi va dam olishni sanitariya va kurilish normalarini, mavjud konun va koidalarni buzish.
 - 4) Baxtsiz xodisani e'tiborsiz uz vaktida tekshirmaganligi.
 - 5) Texnik sabablar-ximoya tusiklarning yukligi, signalizasiya va blok sistemalar, mashina uskunalari.
- II. 1) Ukuvchilarning ditstiplinasini buzikligi.
2) Ukuvchi- studentlar tomonidan T/B ni buzilishi yoki T/B ga amal kilmaslik.

TAYaNCh IBORALAR.

Texnika, ishlab chikarish sanitariyasi, texno-logiyasi, ekologiya, fan, atmosfera, nidrosfera, litosfera, gaz suyuk, kattik, sanoat, gigiena, sotsial-iktisodiy, ilmiy texnikaviy, mexanizm, konun-chilik, mexnat koidasi, effektiv, pedagogik, kasb, ishchi, ukituvchi, kasaba uyushma, inspektorlar, jamoatchi.

NAZORAT SAVOLLARI.

1. Ish zonasi, yul kuyiladigan mikroanlimiy shartlar?
2. Korxona teritoriyasi, ishlab chikarish xonalariga nisbatan mexnat muxofazasining kandy talab-lari kuyiladi?
3. Korxonada kandy sanitariya-maishiy xonalar kuzda tutilgan bulishi kerak?
4. Ishlab chikarish xonalarining ventelyatsiyasiga nisbatan kandy talablar kuyiladi?
5. Standartlar kandy norma va koidalarga amal kiladi?
6. Ishlab chikarishda kandy jaroxat turlari mavjud?
7. Psixik faktor nima?
8. Biologik faktor nima?
9. Fizik faktor nima?
10. Oliy va urta maktablarda sodir buladigan baxtsiz xodisalar nechta turga bulinadi?

ADABIYOTLAR.

1. Uzbekiston Resbuplikasi konstitutsiyasi T. 1982y.
2. Uzbekiston ovozi gazetasining 1993y 2yanvar.
3. Oxrana truda. M.B.Suila . M.1984g.
4. Kalugin N.I. Plotnikov Yu.V. Oxrana truda v obsheobrazovatel'noy shkola. M. 1980y.
5. Dolin P.A. Spravochnik po texnike bezopasnosti. 5-E izd. M. 1980g.
6. Roytman M.Ya Komissarov E.T. Pchelintsov V.A. Pojarnaya informatika v stroitel'stva. M.1978g.

5.Mavzu: Ishlab chikarish binosining mikro iklimi va uning odam organizmiga ta'siri.

R E J A:

- 1.Ishlab chikarish mikro iklimi.
- 2.Xavoning namligi.
- 3.Xavoni zararli moddalardan ifloslanishi.
4. Odamga nur energiyasini ta'siri.

Ishlab chikarish binosining mikro iklimi deganda, binolardagi xavoning temperaturasi, uning tarkibi va bosimi nisbiy namligi xavo okishining tezligi tushiniladi.

Atmosferadagi kuruk xavo sostaviga azot №-78.08 foiz: kislorod O - 20.95 uglekisliy (is gazi) 0.03% organ va boshka gazlar 0.94 % O (kisl) xayot faoliyatini saklab turish uchun zarur. Nafas olinganda upkaga okib keluvchi konidan uglekislota ajrab chikadi va kislorodga tuyinadi (kuyiladi).

Tanna orkali okayotgan kon tomir tukima-larni kon bilan taminlaydi va undan xosil bulayotgan uglekislotani tartib oladi. Bunday gaz, gaz almashinuvchi atmosfera bosimiga boglik buladi. Azot- fiziologik gaz bulib zararsizdir. Is gazi (uglekisliy gaz) ozgina zaxarli.

Xavoning tarkibida yukorilardan tashkari suv buglari, chang va boshka aralashmalar bor(temperaturasi-22°C) ishlayotgan odamni uzini yaxshi xis etishi kup jixatdan temperaturasiga boglik.

Agar temperatura 22 °C dan yukori bulsa, ishlayotgan odam tez charchaydi, ish faoliyati pasayadi, organizm bushashadi turalash kupayadi.

Bunday xolat termoregulyatsiya kaysiki organizmi bilan tashkari muxitni issiklik almashuvidir.

Soglom odam tanasidagi temperaturasi kanday obi-xavo bulishidan kat'iy nazar 36°C buladi. Dam olib uxlayotgan odam 1 sutkada 7120 kd: e-ya engil ishda 10470 kdj. urt ish-16760 kdj ogir ishda- 25140 kdj. uta ogir 33520 kdj energiya sarf kiladi.

XAVONING NAMLIGI.

Sanitariya normalariga muvofik ukuv binolar ida sovuk payitda namlik 40-60 °C issik paytda 75% gacha bulishi mumkin. Sanitariya normalariga muvofik ishlab chikarish va ukuv binolaridagi xavoni tezligi sovuk vakitda 0,2%; 0,5 m/s, issik vaktida 0,5% 1,5m/s bulishi kerak.

XAVONI ZARARLI MODDALARIDAN IFLOSLANISHI.

Ukuv binosi masterskoy (ukuv ustaxonalarida) kabinet va laboratoriyalaridagi xavo kisman bulsada zararlidir. Bu zaxarlar uzidan xar-xil aralashmalardan zaxarsiz va changlardan iborat. Xavodagi zararli gazlarga is gazi, amiyak, avtomobil va transportlardan chikayotgan gazlar va boshkalar.

Is gazi (SO) konga 0 ga (kislorodga) karaganda 250-300 marta tez suriladi. Uglerod oksidi (SO is gazi) bilan tuyingan kon O kislorod olishidan tuxtaydi va odamni ulishga olib keladi. Amiyak utkir xidga ega u nafas yuli va kuzni zaxarlaydi.

Avtomobil gazlari tajribada xam shunga uxshash zaxarli gazlar mavjud.

Xavodagi gazlar ikki xil buladi.

1. Zaxarsiz changlar.

2. Zaxarli changlar.

1. Yogoch, kumir, oxak changi

2. Rb, Yn, K.

Albatta nafas olish odamning mexnat kilishiga boglik. Agar odam ishlamay dam olib turgan bulsa, bir minutda 10-12 l xavo oladi. Agar intensiv mexnat kilayotgan bulsa, 50-70 l/min xavo oladi.

Zaxarli moddalarning klassifikatsiyasi va umumiy xavfsizligi Gost 12.1.007-76ga asosan ishlab chikarish urnatilgan. Shu Gost asosan odam organizmiga zaxarli moddalar 4 gurappaga bulinadi.

1. Uta zaxarli moddalar.

2. Yukori darajali moddalar.

3. Zaxarli.

4. Kam zaxarli.

Xozirgi vaktida Uzbekistonda yul kuyish mumkin bulgan kontsentratsiya (PDK) 100 ga yaqin bulgan modda mavjud.

Tablitsa.

$$\frac{S_1}{y.k.m.k.} + \frac{S_2}{y.k.m.k.} + \dots + \frac{S_n}{y.k.m.k.} \ll 1$$

($S_1, S_2, \dots, S_n$) - xavoda bulgan modda.

ODAMGA ISSIKLIK VA NUR ENER-GIYASINING TA`SIRI.

Issiklik va nur energiyasi ish joyida mikro-kislot yaratishi muxim axamiyatga ega.

Issiklik uzatish, bulish mumkin konvensiya issiklik utkazuvchan va nurlanish yuli bilan uzatadi.

Nurlanish normalar ortik bulganda kuyishni xosil kiladi. Kuyish xavfli jaroxat bulib, xayot funktsiyalarini buzishga olib keladi va ta`sir intensifligiga karab 3 turga bulinadi.

1. 500°C kizish manbalaridan chikkan nur energiyasi ular asosan issiklik ta`sirga ega.

2. 3000°C kizish manbalaridan chikkan nur energiyasi.

3. 3000°C dan yukori temperaturagacha kizish manbalaridan chikuvchi energiyasi. Bunday nurlanish asosan ultrabinafsha nurlanishga ega. Bu kuz ogrikni va kuyishni xosil kiladi.

Issiklik nurlanishdan ximoyalash uchun xar-xil energiya va maxsus kiyimlardan foydalaniladi. Ekran kaytarish kobiliyati kuchli bulgan mater-ialdan kilinadi. Individual ximoya vositalariga filterli kuzoynak, brezint va kastyumlar, maska va postalardan (X 40 t) foydalaniladi. Shunday bulishiga karamay radioaktiv moddalar bilan va ionizatsiya nurlari bilan ishlash pedinstitutlarda cheklangan, urta maktablarda esa takiklangan. Ayrim laboratoriyalarda radiotexnika, materiallar texnologiyasi, fizikalarda (gammadifetoskopiya), rengen ustanovkalar kulaniladi. Radioktsiya nurlari.

TAYANCH IBORALAR.

Texnika, ishlab chikarish sanitariyasi, texno-logiyasi, ekologiya, fan, atmosfera, gidrosfera, litosfera, gaz, suyuk, kattik, sanoat, gigiena, sotsial-iktisodiy, ilmiy texnikaviy, mexanizm, konunchilik, mexnat koidasi, effektiv, pedagogik, kasb, ishchi, ukituvchi, kasaba uyushma, inspektorlar, jamoatchi.

NAZORAT SAVOLLARI.

1. Ishlab chikarish mikroiklimi deganda nimalar nazarda tutilgan.
2. Bino ichida kanday zararli moddalar bulishi mumkin.
3. Xavodagi gazlar necha xil buladi.
4. Odamga issiklik energiyasini kanday ta`siri bulishi mumkin.
5. Issiklik nurlanishidan ximoyalanish turlari kanday.
6. Sanitariya normalariga muvofik ukuv binolarida namlik kancha bulishi kerak.
7. Inson intensiv mexnat kilsa necha litr xavo oladi.
8. Odam organizmiga ta`sir kiladigan zaxarli moddalar necha guruppaga bulinadi.
9. Nurlanish nima?
10. Radiatsiya chikkadigan manbalar nimlar bilan ximoyalanadi?

ADABIYOTLAR.

1. Uzbekiston Respublikasi konstitutsiyasi T.1982y.
2. Uzbekiston ovozi gazetasining 1993 y. 2-yanvar.
3. Oxrana truda. M.B.Suila. M.1984g.
4. Kalugin N.I. Plotnikov Yu.V. Oxrana truda v obsheobrazovatel`noy shkola. M. 1980y.
5. Dolin P.A. Spravochnik po texnike bezopasnosti. 5-E izd. M. 1980g.
6. Roytman M.Ya Komissarov E.T. Pchelintsov V.A. Pojarnaya informatika v stroitel`stva. M.1978g.

6.MAVZU: VENTILYATSIYA VA ISITISH.

REJA:

- 1.Vintilyatsiya, xisoblash usullari va kurilishi.
- 2.Isitish sistemalari.
- 3.Yoritilganlikni ish tartibiga ta`siri.
- 4.Ukuv xonlarida yoritilganlik normalari.

Ventilyatsiya: ukuv ishlab chikarish xonalari va yordamchi xonalarning normal gigienik talablari, xavoning sostavi, ulardan yomon gazlarning tozalash, parlar va changlarning tozalashda ventilyatsiyadan foydalaniladi.

Ventilyatsiya: - bu bino xavo almashinuvini tenglashtirib turadi. U ikki xil buladi.

- 1.Tabiiy. 2. Mexanik ventilyatsiya.

I.Xarakteriga kura xam uz navbatida ikki turga bulinadi. Aerotsiya va shamollatish.

Tabiiy ventilyatsiya ta`sirida binoga xavo kiradi va temperatura farki bilan shamollatish ta`sirida almashiniladi.

Aerotsiya: -Bu tashkillangan tabiiy ventilya bulib, umumiy xavo almashinuvchini tashkil etadi. Buning kulayligi oddiyligi va ekonomiyligida. Katta xonadagi binolarning shamollatish mumkin. Ya`ni xavoni almashtirib turishda. Kamchiligi esa

-sovuk paytlardan uzok ishlata olmaslik va boshka kachiliklar.

II.Mexanik ventilyatsiya-toza xavoni xar kanday ish joyiga etkazib beradigan uz navbatida iflos-langan xavoni oladigan kurilma. Bu kurilma yordamida xonani issitish tozalash, kuritish, chika-rilayotgan ifloslangan xavoni tozalab atmosferaga tarkatadi.

2) Otoplenie (isitish) - isitish sistemalari markazlashgan va maxallik bulishi mumkin. Mar-kazlashgan isitish sistemalari energiyasi bino-lardan tashkarida xosil kilinib, sungra tarmok-larga tarkatiladi. Markazlashgan isitish sistema-lari suvli parli va xavoli (vozdushnie) bulishi mumkin.

Kichik maktablarda ya`ni 500 nafargacha ukuv-chisi bor, maydoni 1000 m² bulgan maktablarda uzini isitish sistemasi aloxida bulishi mumkin.

YoRITILGANLIKNI ISH TARTIBIGA TA`SIRI.

Ish joyining yoritilganligi - texnika xavf-sizligini asosiy talabalaridan biri xisoblanadi. Yoritilganlik kam xam kup xam bulmasligi kerak, chunki xar ikkilasi xam odam mexnatini ta`sir kilibgina kolmasdan uning kurishini sezish organlariga ta`sir kiladi. Ayniksa urta maktab xonalarining normal yoritish muxim axamiyat kashf etadi, chunki olinayotgan urta maktablarda 90% kuz bilan olamiz.

Yoritilganlikni 3 turi mavjud bulib, ular kuyidagilar: tabiiy, suniy, aralash.

Tabiiy yoritish- tabiiy yoritish uzining yukori biologik va gigienik axamiyatga ega bulib, psixo-logiyasi va salomatligiga juda ta`sir kursatadi. U shu joyning klimitiga va xonalarning joyla-shuviga boglik.

XIMIYA XONALARIDA ISSITISH VA SHAMOLLATISH.

Ximiya xonalaridagi xavo almashinuvchi albat-ta bulishi kerak va zarurdir.

1. Ximiya xonalari va laboratoriya xonalari issitish sistemalari xamda tortib turuvchi venti-lyatsiya bilan ta`sirlangan bulishi va xona tem-peraturasi 16-18 °C namlik esa 30% - 60% bulishi xonada zararli gaz va buglarni bulishiga yul kuyilmaydi.
2. Tibiiy shamollatish organizmga va fortochka orkali bulinib, ular kulay va oson ochilib yopiladigan bulishi kerak. 1/50.
3. Uzidan kisman bulsada gaz va parlar chikaradigan ishlarni bajarishda ya`ni ximoya xonalari va laboratoriyalarda suruvchi shkaflar bulishi kerak.
4. Suruvchi shkaflar, koida buyicha metal kons-truktsiyalari kilinadi. Agar suruvchi shkaf gochdan kilinsa, uning ichki kismidan bosmga temir jest kokiladi yonmasligi uchun.
5. Suruvchi shkaflar yukori va kuyi ochib berkitish va kopkoklardan iborat.
6. Suruvchi kurilmalar shunday xisob kilinadiki, ulardan surib olinayotgan xavoning 15-20 sm (stvorok) 0,3-0,7 m/s tezlik bilan tortishi kerak.
7. Stvorki suruvchi shkaflari fakat vertikal xolatda bulishi kerak.
8. Shkafni ichida yoritilganlik.

ELEKTRDAN XIMOYALANISH.

Zamonaviy ukuv yurtlari elektr energiyasidan foydalanishga keng boglangan. Boshka tarmok-lardan farki uni ya`ni elektr tokini priborsiz bilib bulmaydi.

Shuning uchun uning odamga kutilmaganda bu-ladi. Odam organizmidan utayotgan tok termik, elektrometik va biologik ta`sir kiladi. Termik utish natijasida organizmni yonishi kuyish; elektro metik ta`sir natijasida kon va suyukliklarni buzilishidagi biologik ta`sir natijasida seskanish va tolalarni uzulishi ruy beradi.

Elektr toki kuchini ta`siri odam organizmi- dan utayotgan, uning kuchlanishiga boglik, ya`ni odam kaysi xolatda ekanligiga va odam tanasining karshiligiga.

Odam tanasining karshiligi doimiy emas u tebranib turadi. Ilmiy tekshirishlarga asosan kuruk tananing karshiligi, 3000-200000 Om buladi. Agar tana xul bulsa paysayadi 100 va oz.

Bizning mamlakatimizda 127,220,380 volt kuchlanish mavjud. Terini kuyishi, 45-50 volt bosh-lanadi. Xavfsiz kuchlanish deb 42 volt uzgaruvchan tok 146 volt xuddi shunga evivalent kilib uzgarmas 110 V tok kabelining odlam, 0,6-1,5 m uzgaruvchan va 5-7 m doimiy tok tana sezishni boshlaydi. 10-15 ogrik kattik buladi va uzi sim kuyib yubora olmaydi. Tok 100 mA 50 Gts va yukorisi odam uchun ulim deb xisoblanadi.

Elektr tokidan kutkarish 2 ga bulinadi:

1. Tokdan kutkarish:
2. Vrachga kadar 1-yordam kursatish.

Xona nom-lari yoki ish urinlari.	Lyumenet sion lampa (LK)	Nakal tolali) lampa (LK)	yoritilga nlik nor masi pol dan ish urnigacha	Kuv-vat Vt/m ²
sinf xona-lari, ukuv xonalari, laboratoriya lar, audito-riyalar. a) sinflar va partalar.	300	150	Gorizonotal xola-tda pol-dan 0,8 m baland.	48
b) sinf dos-kasi	300	150	Vertikal xolatda.	
Chizmachilik xonasi			gorizontal xola-tda pol-dan 0,8 m	64
yogoch va meta-llarga ish-lov beradi-gan ukuv us-taxonasi.	300	150	gorizonatl xolat-da pol-dan 0,8 m	48

TAYaNCh IBORALAR.

Texnika, ishlab chikarish, sanitariyasi, texnologiyasi, ekologiya, fan, atmosfera, gidrosfera, litosfera, gaz, suyuq, kattik, sanoat, gigiena, sotsial-iktisodiy, ilmiy texnikaviy, mexanizm, konunchilik, mexnat koidasi, effektiv, pedagogik, kasb ishchi, ukituvchi, kasaba uyushma, inspektorlar, jamoatchi.

NAZORAT SAVOLLARI.

1. Ventilyatsiya vazifalari nimalardan iborat.
2. Isitish sistemalarining turlari.
3. Yoritilganlikni ish sharoitiga tayyori.
4. Shamollatish turlari.
5. Elektordan ximoyalanish.
6. Ventilyatsiya turlari.
7. Aeroatsiya-nima?
8. Isitish sistemasi turlari?
9. Yoritilganlik normalari kancha bulishi kerak. (ukuv, laboratoriya xonalari uchun).
10. Bizda kanday kuchlanishlar kabul kilingan?

ADABIYOTLAR.

1. Uzbekiston Respublikasi konstitutsiyasi T.1982y.
2. Uzbekiston ovozi gazetasining 1993y. 2-yanvar.
3. Oxrana truda. M.B.Suila. M.1984g.
4. Kalugin N.I. Plotnikov Yu.V. Oxrana truda v obsheobrazovatel`noy shkola. M. 1980y.

Dolin P.A. Spravochnik po texnike bezopasnosti. 5-E izd. M. 1980g.

7.MAVZU: Ukuv laboratoriyalarining mexnat chikarish sanitariyasi.

muxofazasi va ishlab

REJA:

1. Ukuv laboratoriyalariga mexnat muxofazasi buyicha kuyiladigan talablar.
2. Ukuv laboratoriya xonalarini tartib koidalariga amal kilinishi.
3. Xonalarda elektr mantaj ishlarini bajarilishi.

Ukuv rejaga asosan umumiy texnika fanlari va mexnat mutaxassisligi talabalari darslarni fizika laboratoriya, chizmachilik, elektrotexnika, mashinasozlik mexnati, Gidravlika, teplotexnika materiallari karshiligi, metallar texnologiyasi va boshkalar. Ukuv laboratoriyasidagi ishlar, kor-xonalar ustaxonasidan fark kiladi. Kaysiki doimiy ximoya tusiklari va boshka ximoya tusiklari mavjud.

Talabalar doim xar-xil laboratoriyalarda turli ishlar bajradi bu esa bir-muncha kiyinchilik tugdiradi. Ya`ni ulchash ishlari mexanik elektr kurilmalar, zaxarli ximiyaviy reaktivlar bilan ishlashga tugri keladi. Shuning uchun talabalar xavf- sizlik texnikasi koidalarini juda yaxshi bilishlari kerak. Ukituvchi talaba ukuvchilarni instruktajdan bilimlarini sinab kurgandan keyingina ishga ruxsat berish kerak. Ukuv yurtining raxbari laboratoriya mudiri, ukituvchi krujok raxbarlari mexnat shart-sharoitlarini yaratib va shaxsan xavfsizlik texnikasi va ishlab chikarish sanitariyasi koidalariga shaxsan javobgardirlar.

Laboratoriyalarni ishga tushirishda maxsus komissiya kurigidan utish kerak.

Eng muxim tadbirlardan biri, ukuv laboratoriyani egallagan urni 12 kishi uchun 54-72 m² gacha bulishi kerak.

LABORATORIYa IKKI XONADAN IBORAT BULISHi KERAK.

1. Auditoriya. 2.Laboratoriya, kaysiki demonstratsiya kilish uchun. (56 va 16 m²) =18 °C namlik 40-60% (koidalar tugrisida gapirish).

UKUV LABORATORIYa VA XONALARDA ISh-LAB ChIKARISH XAVFLARI TURLARI.

Oliy ukuv yurtlarining ukuv xonalari va laboratoriyalarida xar xil priborlar va kurilmalar, zaxarli ximikatlar, yonuvchi suyuklik gazlar, texnik ukuv va boshkalar kulaniladi. Ya`ni xavfsizlik texnikasi yaxshi bilmaslik yoki ximoya tusiklarini bulmasligi natijasida sodir buladi.

Amalda kuprok elektr provodkalari va boshka bor.

Xonalarga asosan 380/ 220 V kuchlanish tortiladi zemlya bulishi kerak. Tekshirish va ulchash, ya`ni simlarni karshiligini izolyatsiyasini, zemlyasini 3 yuldan oshirmay tushirib turish kerak.

Laboratoriya darsida, ukuv ishlari buyicha rektor urinbosari tasdiklagan raspisaniya buyicha dars utishi kerak. Elektr ukuv laboratoriyalaridagi darsni kafedra mudiri tasdiklashi kerak. Ukituvchining ruxsatisiz kalitni (rubilnikni) tokka ulmaslik kerak.

Fizika elektrotexnika, ximiya laboratoriya-larini elektr xavfi katta bulmagan xonalarga kiradi.

Laboratoriyalar 42 V xamda 12 V kuchlanish bilan ishlashga ruxsat etiladi. Lekin ayrim maxallarda ilmiy - tekshirish laboratoriya ishlarini ayrim xollarda 250 V kuchlanish va undan yukori kuchlanishda ishlashga tugri keladi. Shu paytda kamida 2 kishi ishlashi kerak.

Bir kator opitlarni utkazishda fizika, teplotexnika, ximiya va boshka opitlarni- kislota revori. Shelogey, tuz, yonuvchi gazlardan foydala-niladi.

Tugri foydalanilmaganda bu moddalar kuyish va attravleniya xosil kilishi mumkin.

Ximiyaviy reaktivlarni- kaltsiy bilan yopila-digan yashiklarda, kislotani mayda moddalardan aloxida-aloxida saklash kerak. Xamma reaktivlarda etiketka yopishtirilgan bulishi kerak. Zaxarli moddalarda esa “Yad” talabalar ximoyasiz, kalpoksiz ushlamaslik kerak.

Urta maktablarda simob bilan ishlash man e`tiladi. Chunki u juda tez parlanadi. Institutda xam xuddi shunday, agar simob ochikda bulsa, unga suv yoki yog bilan ushlab turish mumkin.

Bundan tashkari laboratoriya va xonalardagi xavf issiklik manbalari va nurlanish bulishi mumkin. Agar tugri ishlasa, kuyish va zaxarlarnishga olib keladi.

Tablitsa №

Ukuv laboratoriya xonalarining egallagan urinlari.

Xonalarning nomi	madoni m ²	ulchov
Lektsiya zali 50-500 urin li	1,5-0,9	1 urin uchun
25 urin uchun (gurppa)	2 m ²	1urin u-n
12 urin uchun (yarim gurg	2,5 m ²	1urin u-n
25 urin ukuv xonasi	2-2,8 m ²	1 urin u-n
Chizmachilik zallari	3,6 m ²	1urin u-n
Laboratoriyalar		
Fizika	54	12 kishi u-n
Elektrotexnika	90	25 kishi u-n
Gidravlika	108	25 kishi u-n
Nasos	36	25 kishi u-n
Teplotexnika	72	12kishiuchun
issiklik mashinasi	90	12 kishi u-n
Umumiy ximya	108	25 urin u-n
Matematika	90	25 kishi u-n
Lingafon xonsi	36	12 urin uchun
Fonozal	72	12 urin uchun
Preparator xonasi (aud)	36-52	12urin uchun

TAYaNCh IBORALAR.

Texnika, ishlab chikarish, sanitariyasi, texnologiyasi, ekologiya, fan, atmosfera, gidrosfera, litosfera, gaz, suyuq, kattik, sanoat, gigiena, sotsial-iktisodiy, ilmiy texnikaviy, mexanizm, konunchilik, mehnat koidasi, effektiv, pedagogik, kasb ishchi, ukituvchi, kasaba uyushma, inspektorlar, jamoatchi.

NAZORAT SAVOLLARI.

1. Laboratoriya ishlarini bajarishdan oldin, talabalar nimalarni bilish kerak.
2. Laboratoriyada ruxsat beriladigan kuchlanishlar.
3. Ximiya laboratoriyalarida kanday ximikatlar bilan ishlashga ruxsat etilmaydi.
4. Ukuv laboratoriyalarini egallagan urni kanday bulishi kerak.
5. Ukuv laboratoriya xonalari normalarda kanday kursatilgan.
6. Laboratoriyada kanday kuchlanish bilan ishlashga ruxsat berishadi.
7. Urta maktablarda kanday ximikatlar bilan ishlash man etilgan.
8. Ukuv laboratoriyalarda necha V kuchlanish bilan ishlashga ruxsat beriladi.
9. Ximiyaviy reaktivlarni kanday va kaerlarda saklanadi.
10. Laboratoriya ishlarini boshlashdan oldin kanday koidaga amal kilish kerak.

ADABIYOTLAR.

1. Uzbekiston Respublikasi konstitutsiyasi T.1982y.
2. Uzbekiston ovozi gazetasining 1993 y. 2-yanvar.
3. Oxrana truda. M.B.Suila. M.1984g.
4. Kalugin N.I. Plotnikov Yu.V. Oxrana truda v obsheobrazovatel`noy shkola. M. 1980y.
5. Dolin P.A. Spravochnik po texnike bezopasnosti. 5-E izd. M. 1980g.
6. Roytman M.Ya Komissarov E.T. Pchelintsov V.A. Pojarnaya informatika v stroitel`stva. M.1978g.

8.MAVZU: Ukuv uchastkalarida kishlok xujalik ishlarini bajarishda texnika xavfsizligi.

REJA:

- 1.Umumiy gigienik talablar.
- 2.Maktab ukuv uchashtasida ishni tashkillash.
- 3.Umumiy foydali mexnatni tashkil kilish.

1.Umumiy gigienik talablar:

- ukuv-tajribasi uchashtasidagi ishlariga kuyilishi mumkin, fakat ukuvchilar kaysiki medintsina guvoxnomasi tasdiklaydigan.

Ishga chikarishdan oldin ukuvchilar mexnat tartibi bilan tanishgan bulishi kerak. Bundan tashkari ular ust-bosh kiyimlarini shaxsiy gigienaga e`tibor berishlari kerak va tulik, ish tugrisidagi xavfsizlik koidalarini bilashlari kerak, (buni ukituvchi tushuntiradi).

Koida xavfsizlik ishlari - IV- V sinflar uchun maktab mexnat uchashtasida utkazib shu sinflar uchun etarli xisoblanadi. Kalxoz va savxoz ishlarini VI-sinfdan boshlab yozgi tatilgacha jalb etilishi mumkin. Ular bajarilayotgan ishlar charchatadigan monoton bulmasligi kerak. Ishni vakti kattik reg- nament asosida olib borilishi kerak. IV-sinflar 3 soat, VIII sinflar 4 soat kunda. Xar 50 minut ishlagandan keyin dala ishlarida 10 minut tanafus kilinadi. Ish vakti sharoitga karab tanlanadi. Yoz paytlarda ertarok va kech.

Ish tashkil kilishda ukuvchilarni bir xil ishga jalb etmasligi kerak. Ularni vakti-vakti bilan almashtirib turish lozim. Dam olish uchun maxsus joy tanlash kerak.

Ularni xorigan paytda erga yotmasligi kerak. Bunga ruxsat bermaslik kerak.

Dam olish uchun ajratilgan joyga toza suv, palatka, paxodniy pattechka, birinchi yordam kursatish uchun, ularni xavfsizlik va zararsiz ishlashlarini ta`minlashda ust bosh kiyimlar xam aloxida urin tutadi. Ayok kiyimlar etik yoki englil botinkalar bulishi kerak.

MAKTAB UKUV USChASTKASIDA IShNI TASHKILLASH.

Kul asboblari va investorlar yosh buyicha talabga javob berishi kerak. Ular kuyidagilar.

1.Lapotkalar yaxshi utkirlangan va palatka xisobiga engilashtirish bulishi, sopini oxiri ukuvchi kukragiga tugri kelishi kerak. Grobellar 9 (tishli), 10 (pulatli-tishdan), asboblarni charxlash ukituvchi tomonidan amalga oshiriladi. Xavfi va zararli ishlardan biri yuk tashish normadan oshmasligi zarur. Doimiy yuk takiklanadi. Dam olish paytlarida, asboblarni tashlash ta`kiklanadi. Ularni bir joyga yigib kuyish kerak.

Bog va parkda ishlash-bogda ishlar inst-rumentlar bilan ishlashni IV-VI-sinf ukuvchilari bog kaychisi bilan ishlashga ruxsat etilmaydi. Maktab bog uchastkalarida ishlashda kichik mexanizmlar bilan ishlashda texnika xafvsizlik koidalariga kat`iy rioya kilish zarur. Don va boshka kishlok xujalik maxsulotlarini

tozalash uchun oddatda kichkina stanoklar tuklik-saralash elektromexanizmdan foydalaniladi.

Unda ishlash albatta texnika xavfsizlik koidalariga rioya kilgan xolda ish olib boriladi.

Maktab uchastkasidagi ishlarni texnika xavf- sizligi va gigiena koidalariga shaxsan direktor xamda ukituvchi javobgar.

UMUMIY FOYDALI MEXNATNI TASHKIL ETISH.

Foydali kishlok xujalik ishlarini bajarishda ya`ni yozgi ta`til paytlarida ukuvchilar uchun kulay, kurik yaxshi ochiladigan va boshka kulaylik lar bulishi kerak. Ukuvchilarni kalxozchilar uyiga yashash uchun kuyish man etiladi.

Ukuvchilar uchun ovkatlanish kishlok xujalik ishlarini bajarish davrida 4 maxal issik ovkat bilan ta`minlanishi shart. Agar ish joyi 3 kg dan ortik bulsa, ularni olib kelish va olib borish uchun transport bilan ta`minlanadi.

I V- VIII- sinf ukuvchilarini kuydagi ishlarga jalb etish takiklanadi:

1.Kishlok xujalik ekinlari va usimlik-larining zararkunandalariga karshi ximikatlarni ishlatishda:

2.Ot minib ishlov berish, pritseplikli trans-portda, kombayinchi yoki yordamchi bulib ishlash:

3.Chupon bulib ishlash, ot bokish , mol va buka-larni, bokish va boshka ogir mexnatlar.

Kishlok xujaligidagi foydali mexnatni tashkil kilish yoki ukuvchilarni jalb etish kachonki meditsina kurigidan utib vrach ishga yaroksiz ekanligi tugrisidagi ma`lumotnomasi kerak. Xamda uz vaktida oshkozon- ichak kasalligidagi karshi kurikdan utishlari shart.

Doimiy meditsina yordam uz vaktida ovkat-lanish, ish rejimini va dam olish rejimlariga kat`iy amal kilgan xolda olib borilishi kerak. Ukuvchilar pastellari albatta bir xaftada almashtirib va banya kilishlari lozim. Bu ishlarni xammasiga Lager boshligi javobgardir.

TAYaNCh IBORALAR.

Texnika, ishlab chikarish, sanitoriyasi, texno-logiyasi, ekologiya, fan, atmosfera, gidrosfera, litosfera, gaz, suyuk, kattik, sanoat, gigiena, sotsiyal-iktisodiy,ilmiytexnikaviy,mexanizm, konunchilik, mexnat koidasi, effektiv, pedogogik, kasb, ishchi, ukituvchi, kasaba uyushma, inspektorlar, jamoatchi.

NAZORAT SAVOLLARI.

1. Ukuv tajriba uchastkalariga xamda talablar ostida ishga kuyildi.
2. Sinf ukuvchilari uchun kaerlarda foydali mexnat kilishga ruxsat etildi.
3. Maktab ukuv uchastkasida ishni tashkillash ketma-ketligi nimalardan iborat.
4. Sinf ukuvchilarini kanday ishlarga jalb etish takiklanadi.
5. Tajriba uchastkalarida k/x ishlarini bajarishda umumiy gigienik talablar nimalardan iborat.
6. Kuyi sinf ukuvchilari kanday ishlarga jalb etilmaydi.
7. Ishlariga kimlar jalb etiladi!

8. Ishlariga jalb etilishdan oldin medintsina kurigidan utiladimi?
9. Ukuvchilarning k/x ishlaridagi ish vakti kanday belgilanadi.
- 10..Ukuvchilar uchun k/x ishlarini bajarishda necha maxal ovkatlanish tashkil kilinadi.

MAVZU: 9. Sanoat korxonalari, va boshka tashkilotlarda ekskursiya utkazishda xavfsizlik.

REJA.

Ekskursiyaga tayyorgarlik.
Ekuskursiya utkazish davrida xavsizlik tadbirlari.
Yongin muxofazasini tashkil etish.

EKSKURSIYAGA TAYYORGARLIK.

Xar kanday ekskursiya tashkil kilishdan oldin unga tayyorgarlik kurish kerak. Ukituvchi ukuvchi- larni obektga ekskursiya olib borishdan oldin uzi oldindan ob`ektni kurib olish kerak, chunki ukituvchi ekskursavod bulishi kerak.

Agar ekskursiyaga boradigan joy katta va keng bulsa, ekskursisavod kilib shu tashkilot, kolxoz xodimlaridan birinchi taklif etish mumkin.

Ukituvchi ekskursiya rejalarini tuzib, uning xavfsizlik tomonlarini uylab kurish kerak.

Ukituvchi tuzgan rejaning tashkilot va maktab administratsiyasi bilan kelishib oladi. Ob`ektga kirishdan oldin ukituvchi ob`ekt xodimi bilan birga texnika xavfsizligi buyicha intstruktaj utkazadi. Unda ishlab-chikarish sanitariya, ishlab chikarish maxsulotlari tsexlarda yurish-turish, kolxoz va savxoz dalalarida, ferma va garajlarda kanday koidalarga amal kilish kerakligini aytib utiladi.

Ekskursiyaga chikadigan ukuvchilar soni 25 kishidan oshmasligi kerak. Agar undan kup bulsa, ikki gruppaga bulinishi kerak va xar ikkala gruppaning uzining ekskursavodi bulishi lozim.

EKSKURSIYa UTKAZISH DAVRIDA XAVFSIZLIK TADBIRLARI.

Ukuvchilar odatda ekskursiyaga katta kizikish bilan boradilar. Ularning kupchiligi katta mashina va mexanizmlarni kurib, unga yakin borgisi, kul bilan ushlab kurishni istaydilar.

Texnika xavfsizligi instrektsiyasi davomida, ukuvchilarga tushuntirish va ayrim mashina va uskunalariga tegmaslik tugrisida aytib utiladi.

Kurilish teretoriyasida. Kurilish yuk kutaruvchi mashina ishlayotgan bulsa, ularga maxsus ajratil- gan joyga turishi va yuk bor joyga kirmaslik kerak.

Kishlok xujalik mexanizmlarini remont kilish ustaxonalariga kirganda mexanizmlarni kutarilgan joyga yakin bormaslik lozim.

Ekskursiya teretoriyasi va ob`ekt binolarida-ukuvchilarni bir-birlari bilan xazillashib olishuvi mashina yullariga yugurib chikib ishlayotganlarni gaplar bilan chalgimasliklari zarur.

Ferma daladagi mexanizmlar. (Tugrisida gapirish).

Agar xavfli vaziyat sodir bulsa yoki ukituv-chilardan biri jaroxatlansa, darxol, ekskursiya tuxtatiladi, va xamma oldindan belgilangan joyga tuplanadi. Jabirlanuvchiga I yordam kursatiladi.

YoNGIN MUXOFAZASINI TASHKIL ETISH.

Yongin xavfsizligi texnika xavfsizligi bilan yakin va chambarchas boglangandir kaysiki yonginni oldini olish, buyumlarni yonishidan saklab kolish, odamlarga shikast etkazmaslik va korxonlarda kungilsiz vokealarni bulishiga yul kuymaslik maksadga muvofik ish buladi.

Yongin muxofazasi quyidagi tarmoklarga bulinadi.

1. Davlat yongin nazorat (GPN).
2. Xarbilashtirilgan yongin muxofazasi (VPO).
3. Profissional yongin muxofazasi (PPO).

Xujalik raxbarligini yonginga karshi xushyorligini oshirish maksadida (PTK)- pojarno-texnicheskoy komissi) tuziladi. Xar bir xujalikni xamma ob`ektlarni kurib tekshirib chikarishadi xamda kerakli karorni chikarishadi.

Profisonal yongin guruxi, uz ishi davomida kupchilik ut uchirish jamiyati ishidan foyda-laniladi.

Bu kupchilikni tashkil kilib, maksadlari axoli va mexnatkashlarini yonginga karshi kurashni tashkil kilish tadbirlarda ishtirok etishini ta`minlaydi. Tashkilotlarda, ukuv yurtlarida, savxoz va kolxozlarda boshlangich kungilli ut uchirish jamiyati (DPO).

Urta maktablarda yosh ut uchirish drujinnasi tuziladi (YuDPD) ular ut uchirish profilaktikasida ishtirok etadilar.

Kungilli ut uchirish drujinasini (DPD) ish “Kungilli ut uchirish drujinasi koidalariga” mos ravishda olib boriladi.

Kungilli ut uchirish (DPD)-maksadi ob`ekt- larda enginga karshi kurash ishlarini kandy tashkil etilganligini boshkarib kolishdan. Ish va ukuv joylarda tushuntirish ishlarini olib borish, ut uchirish prinborlarni va ut uchirish uzellarini ishga sozligi tekshirishdan iborat.

Ut uchirish muxofazasi asosan 2 ta yunalishga ega.

1. Profilaktik - yongin oldini olish va u kandy darajada ekanligini uz ichiga oladi.
2. Yonginni tuxtatish.

1)Profilaktik- tadbirlarga kiritish mumkin.

Yongin bulishini oldini olish kaysiki, elektro-montaj ochik ut bilan ishlashga yul kuymaslik va yonishi tez buladigan joylarda chekishni ta`kiklash, yonuvchi materiallarni saklamaslik va boshkalar.

DAVLAT YONGIN NAZORATI.

“Davlat yongin nazorati tadbiriga” asosan bu organ zimmasiga quyidagi tashkilotchilik funk-tsiyasi yuklatiladi.

1.Konun va koidalarni ishlab chikish, inst- ruktsiya va texnik normalar tashkilotlar uchun xam va yonginga karshi kurashi tugrisida adabiyotlar.

2. Axoli urtasidla yonginga karshi kurash tugrisida tushuntirish ishlari olib borish.

3. Doimiy boshkaruv ishlari ya'ni butun ob'ekt xamda ayrim javobgar shaxslar tomonidan instruksiya va texnik normalar bajarilishini.

4. Sanoat va fukaro kurilishlarini proekt-lashda ularni yongin xavfsizligini inobatga olinishi.

5. Boshkaruv va tekshiruvlardan yongin xavf-sizligini bulinmalarida kator singalizatsiyalari- ni, joylarda nazorat kilish.

Yukoridagi funktsiyalarga asosan. Davlat yongin nazoratiga kuyidagi xukuk berilgan.

-Yongin texnika tekshirishlar butun ob'ekt, sanoat va fukaro ob'ektlarini tartiblarini ularning raxbarlaridan talab kilish xukuklari beril- gan.

-Agar konun koidalar buzilgan bulsa, unday shaxslarni adaministrtsiya va jinoiy javobgar- likka tortish va shu ob'ektni ishini kisman yoki umuman tuxtatish mumkin.

Yonginni olini olish xamda uni uchirishni ilmiy -tekshirish institutlarida urganiladi va yangi metodlar uylab topiladi.

Ilmiy asoslarga uzlarining katta xissa-larini kushgan olimlardan Lomonosov M.A, A.T. Loron, N.N.Semenov, A.A.Skoshinoskiy va boshkalar.

YoNISH VA MODDALARNING YoNGINGA NISBATAN XAVFLILIGINI XARAKLOVChI XOSSALARI.

Yonish jarayoni xavo kislorodi bilan yonuvchan moddaning ximiyaviy birikish reaksiyasidan iborat.

Yonish jarayonida juda kup mikdorda issiklik va yoruglik chikadi. Moddalarni yonish brom, oltin-gugurt, xlor va boshka moddalar bilan birikishida yoki ularning buglari mavjud bulganda xam sodir bulishi mumkin.

Portlash- yonishning xususiy xoli bulib u bir onda kechadi va bunda kiska vakt ichida kup mikdorda issiklik va yoruglik chikadi.

Yonuvchi moddaning kuchi undagi S va N ning mikdoriga boglikligi.

Yonuvchan arralashma aloka olguncha uz - uzidan kizib, oxiri yona boshlaydigan temperatura yonuvchan aralashmaning uz-uzidan alangalanish tempera-turasi deyiladi.

Uz-uzidan yonish - uz-uzidan alangalanishdan shu bilan fark kiladiki uz-uzidan yonish tashki issiklik manbai xisobiga emas, balki moddaning uzida ruy beradigan ximiyaviy, biologik yoki fizik jarayonlar xisobiga sodir buladi.

Yonish alanganlanish temperaturasi 250 °C dan 350°C, torf+ 250°C-280, neft-420°C -480°C ga va bosh kalar.

Oson alanganlanadigan suyuqliklar, 450°C dan yukori temperaturada ut oladi.

Portlash uchun 2 ta kuyidagi shart bulishi kerak.

1. Bug-xavo yoki gaz-xavo aralashmasining muayan kontsentratsiyasi bulishi.

2. Moddaning uz-uzidan alangalanishi tempe-rarasigacha kizdira oladigan impul's (alanga, zarb, issiklik).

TAYaNCh IBORLAR.

Texnika, ishlab chikarish, sanitariyasi, texno-logiyasi, ekorlogiya, fan, atmosfera, gidrosfera, litosfera, gaz, suyuq, kattik, sanoat, gigiena, sotsial-iktisodiy, ilmiy texnikaviy, mexanizm, konuchilik, mexnat koidasi, effektiv, pedagogik, kasb, ishchi, ukituvchi, kasaba uyushma, inspektorlar, jamoatchi.

NAZORAT SAVOLLARI.

1. Kalxoz, savxoz va tashkilot korxonalari ekuskursiyada utkazishga kim ruxsat beradi.
2. Kanday ukuvchilar ekuskursiyaga kuyilmaydi.
3. Ekuskursiyaga chikishdan oldin ukituvchi tomonidan tuziladigan tadbirlar.
4. Yongin muxofazasi kanday tamoklarga bulinadi.
5. Ut uchirish muxofazasi.
6. Davlat yongin nazorati funktsiyasi nimalardan iborat.
7. Agar ukuvchilardan biri jaroxatlansa yoki xavfli vaziyat sodir bulsa ukituvchining vazifasi kanday bulishi kerak.
8. Urta maktablarda kanday yongin nazorat mavjud.
9. Davlat yongin nazoratiga kanday xukuk berilgan.
10. Portlash uchun kanday shartlar bulishi kerak.

ADABIYOTLAR.

1. Uzbekiston Resbuplikasi konstitutsiyasi T.1982y.
2. Uzbekiston ovozi gazetasining 1993 y. 2-yanvar.
3. Oxrana truda. M.B.Suila . M.1984g.
4. Kalugin N.I. Plotnikov Yu.V. Oxrana truda v obsheobrazovatel`noy shkola. M. 1980y.
5. Dolin P.A. Spravochnik po texnike bezopasnosti. 5-E izd. M. 1980g.
6. Roytman M.Ya Komissarov E.T. Pchelintsov V.A. Pojarnaya informatika v stroitel`stva. M.1978g.

MAVZU:10.BINO VA KONSTRUKTSIYALARNING UTGA CHIDAMLILIGI.

REJA.

1. Konstruktsiyalarining utga chidamliligi.
2. Maktablarda yongin xavfsizligi.
3. Binolarni utga chidamliyligini 5 ta gruppaga bulinishi.
4. Utmi uchirish.

Bino va kurilish konstruktsiyasini yongin chikkanda yukori t-ga karshilik kursatish kobilyatiga ega bulishi kerak.

Konstruktsiyalarning shaklini uzgartirmasdan mustaxkamlash va turgunligini saklab kolish xususiyati utga chidamiyligi deb ataladi.

Ma`lum vakt utgach konstruktsiyalar uzining kutarish yoki tushish kobilyatini yukotadi. Bu vakt utga chidamiylik chegarasi deb ataladi.

Kurilish materiallari va konstruktsiya-larning utga chidamliligi ularning yonuvchanligiga boglik. SN i P 11-2-30 ga muvofik barcha kurilish materiallari konstruktsiyalari yonuvchanligiga kura, uch gruppaga yonmaydigan, kiyin yonadigan va yonadi-gan material xamda konstruktsiyalarga ajratiladi.

Olov yoki yukori t-ra ta`sirida alangalan-maydigan, biksimaydigan va kumirga aylanmay-digan kurilishi materialllari va konstruktsiyalari yonmaydigan xisoblanadi. Ular jumlasiga kurilishda ishlatiladigan xamma tabiiy, sun`iy onorganik materiallar, matallar va xokazolar.

Olov yoki yukori temperatura ta`sirida alangalanadigan biksimaydigan va kumirga ayla-nadigan xamda fakat olov manbay mavjudligida yonish va biksishdan tuxtatadigan kurilish mate-riallari va konstruktsiyalari kiyin yonadigan xisob- lanadi. Ular jumlasiga yonmaydigan va yonadigan materiallar aralashmasidan iborat.

Olov yoki yukori temperatura ta`sirida alangalanadigan yoki biksiydigan va olov manbay yukotiladigan keyin xam yonish yoki biksishda davom etadigan. Kurilish materiallarni va konstruktsiyalari yonadigan xisoblanadi. Bular jumlasiga xamma organik materiallar: yogochmateriallar, salomiy, kamish va boshkalar.

Bino va inshoatlar 5 ta utga chidamlilik dara-jasiga ajratiladi bu darajalarda xar biri asosiy kurilish konstruktsiyalarining yonuvchanlik gruppasi va utga chidamlilik chegarasi bilan xarakterlanadi.

Toshli konstruktsiyalardan utga chidamliligi loyli gishtdir. Devor kalinligi 25 sm bulganda utga chidamasligi 900-950 °S 5.5 soat, devor kalinligi 38 sm bulsa , 11 soat.

Utga chidamliylik temir-beton konstruktsiya- lar kaysi maksadda uning ulchami, kundalang kesim yuzi. Issiklik utkazish xususiyati xamda ishlatilayotgan armaturalarga boglik.

Masalan: utga chidamli ichi bush kolona ichi tula kalavaga nisbatan utga chidamsiz buladi.

Kuplab zavodlardan chikariladigan jelezabe ton fermalarning utga chidamliylik maksadga muv- ofik ishdir.

MAKTABLARDA YO'NGIN XAVFSIZLIGI.

Urta maktablarda bolalar bulganligi sababli ukituvchilarga, tarbiyachilarga, texnik xodimlarga, ma'muriyatga oshirilgan yongin normalari va xavf-sizligini ta'minlash yuklatiladi. Shunga karamay maktablarda yongin sodir bulayotgan xollar bulib turibdi.

Xar yilgi yongin muxofazasi analiziga karaganda maktablardagi yongin sabablari:

1. Extiyotsizlik va bolalarni ut bilan uynashishi.
2. Elektr pechlarini buzikligi va ulardan tugri foydalanmaslik.
3. Elektr asboblari va elektr tarmoklaridan tugri foydalanmaslik.
4. Yonginga karshi meropriyativalarni bajarmaslik, suv yukligi signalizatsiyalarni yukligi, birinchi ut uchirish vositalarini yukligi, tunda dejurlik tashkil kilinmaganligi.
5. Ochik ut fakel payal'nik loppalarining kullash va ruxsat berilmagan joylarda chekish okibatlari.

Kabul kilingan yongin xavfsizligi koida-lariga asosan. Maktab xodimlari, bolalar muassasi xodimlari va boshkalar.

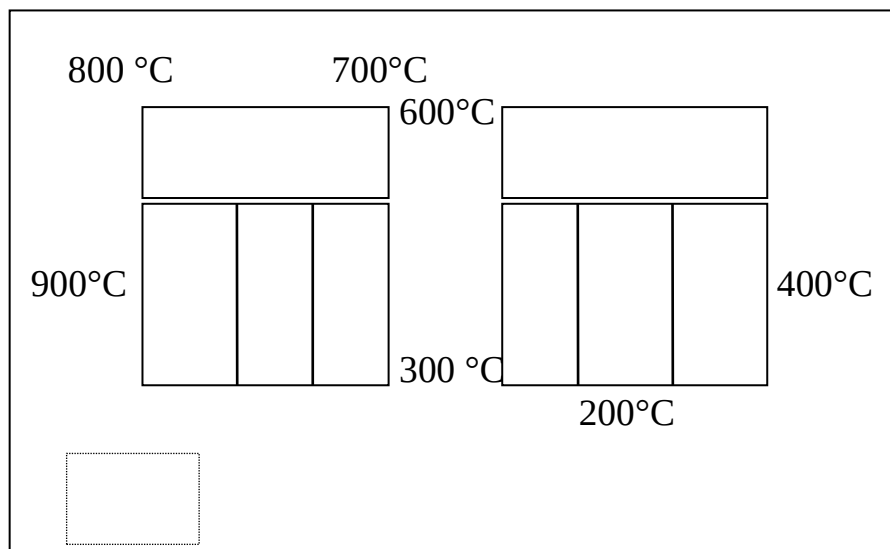
Kishlok xujalik mashinalarini tayyorligini ya'ni yonginga karshi kurilgan choralar ukituvchi xamda master kuzdan kechiradi.

Yigim-terim ishlarida traktorning kapotsiz ishlatish kat'iy ma'n etiladi.

Masterskoy xonalarda laboratoriyalarda takiklanadi: ochik, ut bilan poyal'nik va boshkalar bilan, detallarni bezin bilan yuvish, mashina va mexanizmlarni saklash ma'n etiladi.

Agar maktab yogoch materiallaridan kilingan bulsa, pechlarning oldiga 50-70 sm li metal list kokilishi kerak.

YO'NGIN PAYTIDA BINO ICHIDAGI TEMPERATURANI TAKSIMLANISHI.

0,75-1,5 soatga buladi.

Utga chidamli bulmagan konstruktsiyalarga yogoch dan yasalgan konstruktsiyalar kiradi. SN i P ga 11-80 asosan yogoch kolonalarini 2s, tashki devor 0,5 s yonish platasi -0,5 s va xakozolar.

Yonginga karshi xususiyatlarni oshirish uchun bu materiallarga turli-xil kraskalar utga chidamli, shkaturkalash va xakozolar.

Uta xavfli bulgan konstruktsiyalardan plast-massali konstruktsiyalar xisoblanadi, bundan tash-kari kuplab izolyatsiya materiallari, obdelka ishlaridagi materiallar, bitum, polistrol` plitkalar, stikoplastiklar, uzi yopishadigan plyonkalar va xakozolar. Bu materiallarni yonganda ulardan katta mikdorda (taksignik gazo) ajralib chikadi, shuning uchun bunday plastmassalar ishlab chikarilayotganda ularga maxsus smeslar kushiladi.

Binolarning utga chidamligi ulardagi eleme-ntlarni utga chidamliligiga boglik. Ya`ni yonginga karshi devor, kutaruvchi devor, zinapoyalari devori, kolonalar tashki devor, kutaruvchi konstruktsiyalar.

Yukorida aytib utilganidek 5 gurppaga bulinadi.

1. Gurppa binolariga utga chidamliylik yonmaydigan, yukori uta utgan chidamli. 0,5-2,5 soatga.
2. Gurppa binolariga xam konstruktsiyalari yonmaydigan lekin uta chidamliligini bir-oz kamrok buladi (0,25-2 soat).
3. Gurppa binolariga xam konstruktsiyalari.
4. Gurppa binolariga xamma utga chidamli binolar xamda yonadigan binolar.
5. Gurppa binolari xamma yonuvchi materiallardan iborat.

Ukuv korpuslari va binolari masterskoy tipovoy proekt asosida kurilgan.

I,II, va III gurppa binolaridir Bu binolar prospektiv vaktida xamma normalarini uz ichiga olishi kerak.

Asosiy kurilish materiallarini utga chidamliligini minimal chegarasi.

Bino yoki inshoat utga chi-damligi			urinma panel dan kilingan devor	ichki kutaruvchi devorlar		
I	2,5	1	0,5	0,5	1	0,5
II	2	1	0,25	0,25	0,75	0,25
III	2	1	0,25	0,25	0,75	normall
IU	0,5	0,25	0,25	0,25	0,25	ashmay di
U						

Chakmok ximoya - yongin chikishining yana bir sababi chakmok urishidir. $t=6000-10000^{\circ}\text{C}$ chakmokning tok kuchi 10-200 kA. U inshoatlarga elektromagnit, issiklik va mexanik ta`sir kilishi mumkin. Kishilarning xavfsizligini ta`minlash uchun Bino va inshoatlar, kurilmalar va materiallarni portlash, yonish, buzilishini chakmokdan saklash maksadida kompleks chakmok-ximoyalar kilinadi. Elektr

razryadlarni kabul kilib, uni erga utkazib yuborish maksadida Molnisotvod (chakmokni sundirish) dan foydalaniladi. U sterjenli yoki trosli bulishi mumkin.

A)

b)

- a) sterjen, b) trosli 1) tok kabul kiluvchi.
2) Tok utkzuvchi.
3) Tirkovchi.
4) Zazimletel'.
5) Bino ob`ekt.

Bularga tros, pulat trubalar.

UTNI UCHIRISH.

Utني uchirish uchun maxsus ut uchiruvchi kaysiki suyuk, kattik, yoki gazsimon (bugsimon) xolatda bulishi mumkin. Agar utni yonishi endi boshlangan bulsa, kum (tuproq) asbest list bulishi 1. 5-5 l pakirdagi suv va boshka narsalardan foydalaniladi. Utني eng markaziga lopata yordamida kum tuproq tashlansa uning kizish biroz pasayyadi va shu usul bilan sovutib olish mumkin.

Yaxshi ut uchirish xususiyati suvda buladi. Suvda yukori issiklik olish xususiyati bor bulib, eng kup tarkalgan ut uchirish tarmogi xisoblanadi.

Lekin suvdan yonayotgan benzinga kerosinga, meneral yogga kullab bulmaydi chunki suv ularni sikib tanaga chikarib yonishini tezlashtiradi. Bundan tashkari suvni elektr uskunalariga kaysiki naprijeniya ostida, yana kupikni uchirish vositalaridan foydalanish maxsus kiyimlarsiz kat`iy man etiladi. Chunki bunday suyukliklar katta elektr utkazuvchanlik xususiyatiga egadir.

Suv ut uchirish paytida vodoprovod set (tru-basini) bilan birga uning sarfi 5l/s kerak buladi.

Yaxshi natijalarni ut uchirish vaktida ximiyaviy kupik, (suv bilan poroshokda xosil kilinadi) beriladi.

Keng tarkalgan kupikdan (OP-5 yoki ONX-10) va uglekislotli (OU -2 va OU-8) ochik tushirmalar- dir).

Kupik generatorlari minutiga 1200 l kupik 80s chikadi.

TAYANCH IBORALAR.

Texnika, ishlab chikarish, sanitoriyasi, texnologiyasi, ekologiya, fan, atmosfera, gidrosfera, litosfera, gaz, suyuk, kattik, sanoat, gigiena, sotsial-iktisodiy. Ilmiy texnikaviy, mexanizm, konunchilik, mexnat koidasi, effektiv, pedagogik, kasb, ishchi, ukituvchi, kasba uyushma, inspektorlar, jamotchi.

NAZORAT SAVOLLARI.

1. Chaknash, uz-uzidan alangalanish temperaturalari deganda nimani tushunasiz?
2. Ishlab chikarishlar va xonalar yongini jixatidan xafliyligiga kura kanday turlarga ajiratiladi?
3. Yongin (yoki portlash) jixatidan xavfli xonalardagi elektor jixozlar va elektor provotka kanday talablarga javob berish kerak.

4. Binolar utga chidamliqlik darajasiga kura kanday klassifikatsiyalanadi.
5. Elektor taksimlash kurilmalarini loyخالashda kanday yonginga karshi koidalarga rioya kilish lozim.
6. Bino va inshoatlar utga chidamliqlik darajasi nechtaga bulinadi?
7. Yongin paytida bino ichidagi temperaturani taksimlanishi kanday buladi?
8. Binolar nechta turga bulinadi?
9. Utmi uchirish nimalar kiradi?
10. Binolarga kanday.

ADABIYOTLAR.

1. Uzbekiston Resbuplikasi konstitutsiyasi T.1982y.
2. Uzbekiston ovozi gazetasining 1993 y 2-yanvar.
3. Oxrana truda. M.B.Suila . M.1984g.
4. Kalugin N.I. Plotnikov Yu.V. Oxrana truda v obsheobrazovatel`noy shkola. M. 1980y.

MAVZU:11. Isitish, yoritish, kanalizatsiya va ventilyatsiya sistemalaridan foydalanishda yongini oldini olish tadbirlari.

REJA.

1. Isitish turlari.
2. Yoritish va uning axamiyati.
3. Ventilyatsiya sistemalarida foydalanishda yonginni oldini olish.

Bino va inshoatlar markazlashtirilgan va maxalliy usulda xavo, suv xamda bug bilan issitilishi mumkin. Xavo bilan issitishda A va B katigoriyalardagi xonalarda xavonitilik xamda kisman retsikkulyatsiyalashni kullash takiklanadi.

Uglerod sul`fid, benzil peroksid mumkin bulgan ishlab chikarish xonalarini suv yoki bug bilan issitishga yul kuyilmaydi. Bunday xonalar fakat xavo bilan issitiladi.

Ventilyatsiya sistemalaridan chikkan yongin xavo trubalari buylab tez tarkaladi.

Urta maktablarda kechalar va yangi yil arafa-sida kinofil`mlar kursatish paytida yongin xavfini oldini olish barcha tadbirlari kurulishi lozim.

Joylarda navbatchilar tashkil etilishi kerak. Butunlay ishlarni barchasi maktab ma`muriyati tomonidan tashkillangan shaxslar javobgar.

Maxalliy tortish ventilyatsiyasi urnatilganda ventilyatsiya sistemasining surish trubalarida birlashtirish mumkin bulmagan, yongin chikkanda xavfli moddalar.

Grup-palar	moddalar,	Mazkur gruppada moddalarini kuyidagi gruppada moddalari bilan birlashtirish mumkin emas.
I	Portlovchi moddalar: nishrogmitsilin, dinitro-mit, tetrit, trotil, om-monitlar, kolloksilin, trinitrafeno (nikrin kislota), natriy azid, kaliy azid va xokazo.	
II.	Portlash jixatidan xavfli moddalar: dinitro-xlorbenzol, benzol peroksid, nitrat kislota, kislota efirlari, amiyakli silitra va xokazo.	II, III, IU, U, UI, UII, UIII.
III.	Organik maxsulotlar bilan kushilib portlovchi aralashmalar xosil kiladigan moddalar: kaliy nitrat, kaltsiy nitrat, natriy nitrat, bertoli tuzi, xrom angidrit, 30% vodorod persoksidi, natriy, kaliy, boriy, persaksudlar va xokazo.	I -UIII
IU.	Sikilgan va suyultirilgan gazlar: a) yonuvchan va portlovchan gazlar, vodorod, metan, ammiyak, vodorod sulfid, xlorometil, etilen, oksid, butilen, butan propan, divinil va xokazo. b) inert va yonmaydigan gazlar: argon, geliy, azot, karbonat, andigrit, sulfat andigrit va boshkalar.	I -UIII
	V) yonishga yordam beradigan gazlar: suyuq va sikilgan kislorod, xavo.	
U.	Xavo yoki suv bilan kushilganda uz-uzidan alangalanadigan moddalar: natriy, kaliy, kaltsiy, karbid, alyuminiy changi, alyuminiy upasi ok va sarik fosfor, mayin tuyilgan oltingugut va xokazo.	
UI.	Oson alangalanadigan va yonuvchi moddalar: a) Suyukliklar : benzin, benzol, uglerod, sulfid, atsiton, kerosin spirt-ar, etil spirt, metil sp, organik kislotalar va xokazo.	
UII.	Alangalangtiradigan moddalar: brom, nitrat kislota, sulfat kislota, marganets, oksidli kaliy.	
UIII.	Oson yonadigan moddalar: paxta, kogoz, oltingugut, kurum.	

TAYANCH IBORALAR.

Texnika, ishlab chikarish, sanitoriyasi, texnologiyasi, ekologiya, fan, atmosfera, gidrosfera, litosfera, gaz, suyuq, kattik, sanoat, gigiena, sotsial-iktisodiy. Ilmiy texnikaviy, mexanizm, konunchilik, mehnat koidasi, effektiv, pedagogik, kasb, ishchi, ukituvchi, kasba uyushma, inspektorlar, jamotchi.

NAZORAT SAVOLLARI.

1. Isitish sistemalarini boshkarish va ularni nazorat qilish kanday amalga oshiriladi?
2. Yoritish deb nimaga aytiladi?
3. Vintilyatsiya sistemalaridan yongin chikkanda mavjud bulishi mumkin bulgan xavfli moddalar gruppasini ayting.
4. Urta maktablarda kanday ut uchirish komandalari bulishi mumkin?
5. Urta maktablarda kechalar utkazishda kanday yongin xavfsizligini taminlash lozim?

Oson alanganalanadigan va yonuvchi moddalar kaysilar?

- 6.
7. Oson yonadigan modadlarga nimalar kiradi.
8. Kiyin yonadigan moddalarga nimalar kiradi?
9. Tabiy vintilyatsiya nima?
10. Isitish sistemlari kanday bulishi mumkin?

ADABIYOTLAR.

1. Uzbekiston Respublikasi konstitutsiyasi T.1982y.
 2. Uzbekiston ovozi gazetasining 1993 y 2-yanvar.
 3. Oxrana truda. M.B.Suila . M.1984g.
 4. Kalugin N.I. Plotnikov Yu.V. Oxrana truda v obsheobrazovatel`noy shkola. M. 1980y.
- Dolin P.A. Spravochnik po texnike bezopasnosti. 5-E izd. M. 1980 god